

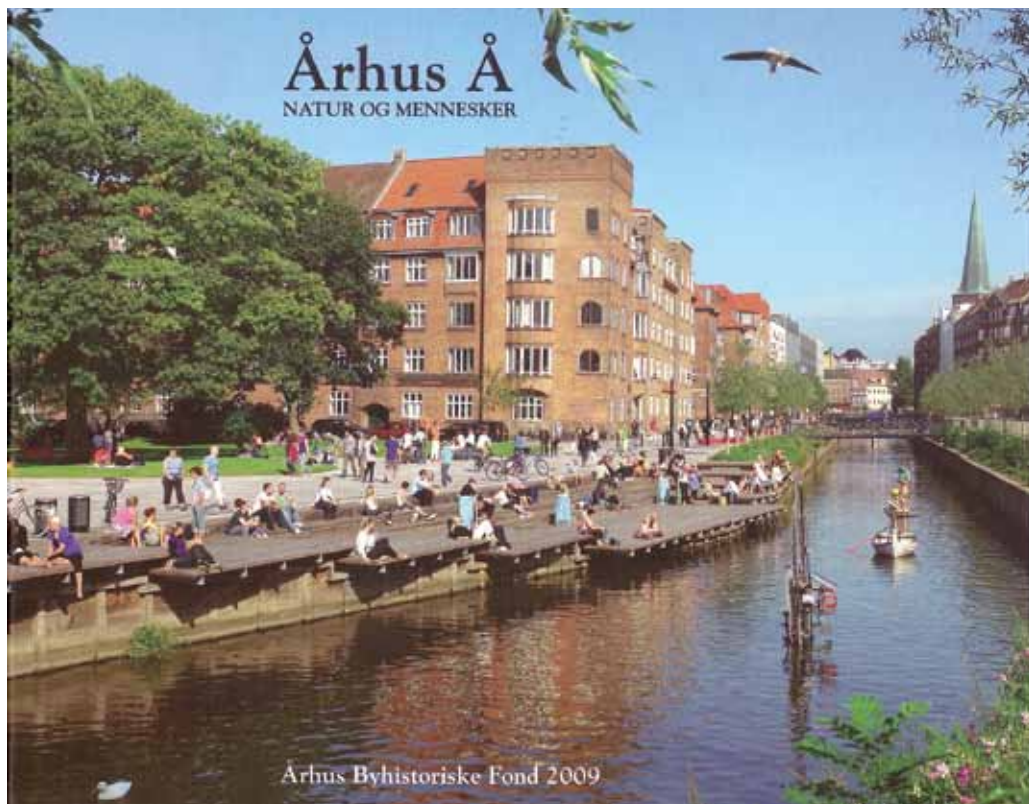
Udvalgt litteratur om Østjylland 2009-2010

Af Kenn Tarbensen

Natur og mennesker ved Århus Å

Århus Byhistoriske Fond udgav i 2004 en stor bog om Brabrand Sø og Årslev Engsø, og i 2006 fortsattes med en bog om Århus-bugten. I 2009 blev de to områder forbundet med endnu en bog, nemlig om Århus Å.

"Århus Å. Natur og mennesker" (red. af Henrik Fode, illustrationer af Jens Gregeren og Kate Nilsson. Udg. af Århus Byhistoriske Fond, 183 s., 2009) er i lighed med de tidligere bøger en meget flot udgivelse. Tilsyneladende er det sidste bind i serien, men vi kan kun håbe på, at

dette gode initiativ med kultur- og miljøhistoriske beskrivelser i Århus-området vil blive fortsat. Eksempelvis kan Egåen og den nu genskabte Egå Engsø fortjene et lignende bind.

Bogen om Århus Å er naturligvis helt central, idet åen var baggrund for byens opståen og sidenhen for hele dens vækst. Mange forbinder nok i dag åen med cafélivet omkring Vadestedet, men intet kan være mere forkert. Den 35 kilometer lange å udspringer i Solbjerg Sø og løber i en stor bue, inden den når frem til Brabrand Sø og til sidst udmunder i Århusbugten. Gennem adskillige århundreder har åen afvandet oplandet, forsynet mennesker og kreaturer med drikkevand, og en lang række nu for længst lukkede møller har anvendt åen som kraftkilde. Forurening fulgte desværre også. Fabrikker som bl.a. garverier lukkede deres spildevand ud i åen, der følgelig blev snavset og ildelugtende. Da stanken blev for voldsom, blev åen i 1930'erne overdækket på strækningen fra Vester Allé til havnen; altså den nu genåbnede strækning. Om dette, men også meget andet længere inde i landskabet, handler bogen, der har gode informative tekster og som kendetegnende for de tidligere bøger også et væld af glimrende illustrationer. Her er rigeligt stof til mange timers fordybelse.

Almen arkitektur i Århus

I Århus og omegn er der 17 almene boligforeninger med samlet omkring 45.000 boliger. Hver 4. århusianer bor i dag i almene boliger, der er meget andet end be-

tonbyggerier fra 1960'erne og 1970'erne, men spændende og arkitektoniske byggerier af høj kvalitet. Det kan man forsikre sig om i et fornemt bogværk, som de århusianske boligforeninger i fællesskab har udgivet. Med bogen *"Udsyn og indblik. Almen arkitektur i Århus gennem 100 år"* (udg. af Boligforeningerne i Århus. 2009, stort format, 122 s.) har de ønsket at markere 100-året for Landsudstillingen i Århus – og herunder betone deres egen rolle i byens udvikling siden den skelsættende udstilling.

Naturligvis har der måtte foretages en begrænsning: Der er udvalgt 17 byggerier fra årene 1919 til 2008. Der lægges ud i mellemkrigsårene med Marienlund (1919-27) og Ingerslevs Gaard (1928-31). Krigsårene og deromkring er repræsenteret af Anker Jensens Vej i Åbyhøj (1943-44), Møllevangen (1939-50) og Riisvangen (1939-50). Fra 1950-60'ernes store boligboom følger Uffesvej i Viby (1953), Søvangen (1953-59), Charlottenhøj (1963) og Lindholmparken (1967-68). Fra 1970'erne er alene medtaget Holmstrup (1975) og fra 1980'erne blot Håndværkerparken i Holme (1980-2003). Af de sidste seks almene bebyggelser er de fire fra 1990'erne og fra det nordvestlige Århus, nemlig Præsteager i Lisbjerg (1990), De fem Fingre i Skejby (1994), Ungdomsboligerne Skejbygård (1994, 2000) og Økohuset i Skejby (1999). Endelig er medtaget Skovhøjen i Hasselager (2002) og Lærkehaven i Lystrup (2007-08).

Disse 17 lokaliteter er blevet besøgt af kompetente folk. Fotografen Anders

Bach har været rundt og med sin linse indfanget bygninger og stemninger. Og også mødt en række beboere, hvis portrætter pryder forsattsiderne i sort-hvide fotografier. Stadsarkitekt Gøsta Knudsen har cyklet rundt og skrevet arkitektoniske vurderinger af byggerierne, og det sociale liv er indfanget af arkitekt og forfatter Louis Jensen i små noveller. Dette miks mellem fotos, fakta/vurdering og tekst ala fristil fungerer ganske flot, så det alt i alt er en fornøjelse at læse om de enkelte bebyggelser – også selv om man ikke bor der.

Udgiverne har været sig helt bevidst, at de udsætter sig for kritik, fordi de springer hele montagebyggeriet over. Det gør de dog så ikke helt (jf. Holmstrup), men de har i hvert fald valgt især pæne almene boliger. Det er dog helt bevidst, idet sigtet har været at fremhæve kvalitet og bebyggelser, der lever et stille liv – angiveligt er det 85 %, der sjældent omtales i medierne.

Det er blevet en flot bog, og man kan håbe på, at de århusianske boligforeningers noget utraditionelle samarbejde med bogen vil blive fortsat med en mere omfattende gennemgang af den almene arkitektur i Århus, f.eks. på Internettet og gerne mere historisk funderet end i bogen.

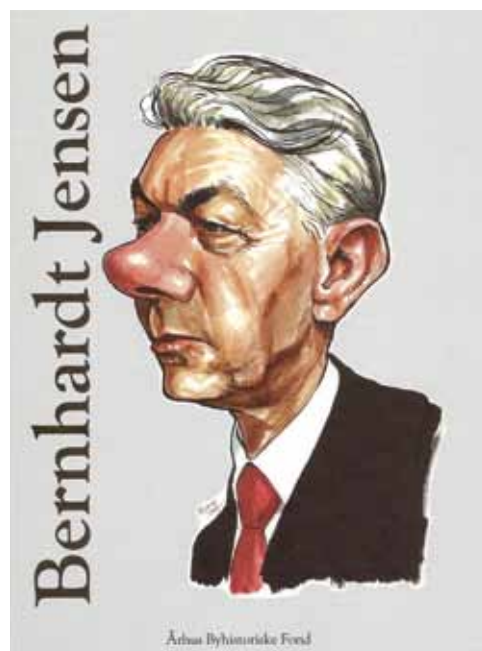
Århus Havn

I forlængelse heraf må nævnes en stor fotobog, der handler om Århus havn. Det er fotografen Søren Elgaard, der gennem tre år har været rundt på havnen og fotograferet mennesker og miljøer i dette enorme industrilandskab. Bogen "*Århus Havn*" (Foto af Søren Elgaard, tekst af Ellen

Braae. Aarhus Universitetsforlag 2009. 152 s., stort format, 2009), er en rigtig flot billedbog, der på finurlig vis indfanger en lang række stemninger i et havnemiljø, som sikkert de færreste kender til. Landskabsarkitekt og professor Ellen Braae har skrevet en fin indledning. Der er også en referenceliste med henvisninger til litteratur. Her savnes dog mange bøger, bl.a. de to bind om Århus Havns historie, der blev udsendt i begyndelsen af 1990'erne af Århus Byhistoriske Udvalg. Men det er en flot bog, der med sine fotos vil stå tilbage som et fint øjebliksbillede.

Alle tiders århusianer

100-årsdagen for Bernhardt Jensens fødsel 13. april 2010 blev markeret med

opstilling af en bronzeskulptur ved Åen, en særudstilling på Århus Bymuseum og udgivelse af bogen *"Bernhardt Jensen – alle tiders århusianer"* (red. Henrik Fode og Jens Kaiser. Udg. af Århus Byhistoriske Fond. 139 s.). Begivenhederne havde alle rod i avisen JP Århus' kanonisering af Bernhardt Jensen som "alle tiders århusianer" i 2006. Derefter nedsattes en tværpolitisk komité, der samlede penge ind til kunstværket af Jan Balling. Med Århus Byhistoriske Fonds leder, Henrik Fode, som en af initiativtagerne, er der naturligt fulgt op med en bog, der beskriver baggrunden for skulpturen.

Det er blevet en flot og velillustreret bog om Bernhardt Jensen. Det gælder især hans politiske virke som først kulturelrådmand 1950-58 og dernæst som borgmester 1958-71. I bogen beskrives bl.a. også hans solide lokalhistoriske forfatterskab, ligesom vi kommer lidt tættere på Bernhardt Jensen som person gennem et interview med datteren, Eva Bernhardt, samt gennem nogle af hans digte.

Ikke uventet er fortællingen om borgmesterens forhindring af planen om et gadegennembrud i Århus omtalt i flere af bogens bidrag. Men bogen kommer godt rundt i hjørnerne i Bernhardt Jensens politiske univers og tilfører derfor nye facetter til historien om en af de mest markante politikere i Århus nogensinde. Ambitionen med skulpturen og bogen er da også at "fortælle kommende generationer, at politikere sagtens kan gøre en forskel, hvis de har modet" (s.7).

Ridder Flemming af Århus

Flemming Knudsen, der var borgmester i Århus fra 1997 til 2001, er blevet portrætteret i bogen *"Ridder Flemming af Århus"* (304 s., 2009). Forfatteren er Max Bendixen, forhenværende sportsredaktør og portrætskribent på Århus Stiftstidende, som med "en journalistisk biografi" vil give "et skulderklap" til Flemming Knudsen i anledning af hans udtræden af byrådet med udgangen af 2009. Bendixen har ikke villet lave noget "skønmaleri", men bl.a. gennem interviews med en række århusianere, der giver Knudsen pæne skudsmål, bliver bogen alligevel et pænt og poleret portræt udført i en ganske servil tone. Knudsen har også selv bidraget, og nogen kritisk biografi er der absolut ikke tale om. Undervejs kan man nogle få steder læse lidt om Knudsens iltre temperament, men ellers fremstilles han som byens folkelige og farverige politiker gennem 24 år.

Som en biografi betragtet er bogen noget uegalt disponeret, hvilke f.eks. ses ved, at oplysninger om barndom og opvækst især kommer dryppende i interviews med andre i bogens sidste halvdel. Det fremgår end ikke, hvornår Flemming Knudsen blev født og først undervejs får læserne brudstykker fra ungdomsårene, f.eks. at han i et år var arbejdsdreng i et tømmer- og snedkerværksted i Viby (s.118).

Hvorfor overhovedet en bog om Flemming Knudsen? Han omtales af selv politiske modstandere som "en politisk kæmpe", men i det store historiske bakspejl vil Knudsen vist mest (ligesom Louise Gade)

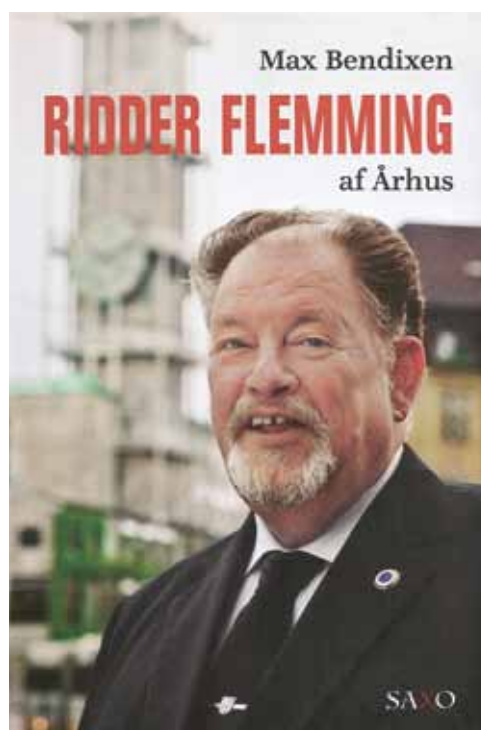
blive set som en overgangsfigur efter Thorkild Simonsens mange succesfulde år som borgmester. Med Knudsens blot ene valgperiode som borgmester, er han dog den socialdemokratiske borgmester, der har siddet i den korteste tid – og han er den eneste, der i denne position har tabt et valg.

Bogens mest interessante kapitler knytter sig da også til den overordnede politiske historie om borgmesterposten. I den forstand er *"Ridder Flemming af Århus"* den første egentlige fremstilling af socialdemokraternes nederlag til Venstre i 2001. Men i bogen er der også fokus på andre dramatiske højdepunkter i Knudsens politiske liv. Det gælder først den 20. oktober 1997, hvor statsminister Poul Nyrup Rasmussen udnævnte Thorkild Simonsen til ny indenrigsminister. Knudsen blev herefter borgmester, men først efter "det røde forlig", idet de borgerlige i byrådet ikke ville pege på ham. Næste dramatiske højdepunkt var så det sviende nederlag til Louise Gade i 2001, et nederlag, der gjorde ekstra ondt, fordi socialdemokraterne hermed for første gang siden 1919 mistede borgmesterposten i Århus. Og endelig sættes fokus på februar 2009, da Knudsen overraskende meddelte, at han ville trække sig som kulturrådmand for at give plads til den yngre partifælle Jacob B. Johansen.

Med *"Ridder Flemming af Århus"* har vi fået den første beskrivelse af disse vigtige begivenheder i nyere århusiansk politisk historie.

Springborgs Dreng

En redaktionsgruppe bestående af nuværende og tidligere brandfolk og andre med interesse for Århus Brandvæsen står bag bogen *"Springborgs Dreng. Århus Brandvæsen gennem 125 år. 1885-2010"* (Udg. af Århus Brandvæsen og Århus Brandkorpsforening. Tekst- og billedredaktion af Per Ryolf. 157 s. + CD, 2010). Århus Brandkorpsforenings 125 års jubilæum er dermed blevet markeret på smukkeste vis. Den flotte bog i stort format kommer i tekst og billeder rigt omkring i brandvæsenets udvikling fra hestevognenes tid til det moderne brandvæsen, vi kender i dag. Brandfolk

er naturligvis meget optaget af materiellets udvikling – i et særligt afsnit findes et billede af hver eneste bil, der gennem tiden har kørt hos Århus Brandvæsen –, men bogen rækker langt videre, f.eks. med beskrivelser af brande i Århusområdet og brandvæsenets sociale arbejde. Dermed er det også en bog, der placerer sig fint i den lange række af jubilæumsbøger for institutioner i Århusområdet, der samlet udgør et væld af viden til byens historie.

Århus Brandkorpsforening blev stiftet den 25. februar 1885 ved en fødselsdagshyldest til brandchefen Eduard Springborg. Han var en populær mand i byen – og blandt brandfolkene – og titlen derfor absolut velvalgt. Brandkorpsforeningen var først og fremmest en selskabelig forening, men fik også som formål at understøtte brandfolk, der kom til skade i tjenesten.

På den indsatte CD findes dokumentarfilmen *”Århus Brandvæsen i 1950”* (38 min., tilrettelagt af brandcheferne Harald Møller og Slot Nielsen). I filmen vises bl.a. brandvæsenets indsats ved en brandøvelse hos Aarhus Motor Compagni på havnen.

Redaktøren Per Ryolf er kommunikationschef ved Århus Kommune og har tidligere skrevet om Falck i Århus.

Historier fra Skanderborg-området

Museumsinspektør Helle Reinholdt, Skanderborg Museum, har dykket ned i arsenalet af gode historier, der er hobet op efter mange års virke. I bogen *”DENGANG. Historier fra Skanderborg-området”* (Skanderborg Museum, 2009, 152 sider) præsenterer hun 25 historier, der tidsmæssigt spænder over godt to tusinde år. Titlen er lidt spøjs, nærmest intetsigende, men den dækker over en lang række gode historier, der ikke let lader sig sætte på formel.

Flere af historierne i Dengang udspiller sig på Skanderborg Slot, der blev nedrevet i 1767. Gouache af Johan Jacob Bruun (1746) på Skanderborg Museum. Foto fra bogen.

Der er tale om 25 nedslagspunkter i Skanderborg-områdets historie med fokus på børn, kvinder og mænd. Det centrale er beskrivelserne af de enkelte personers liv – i byen, på landet, i klostrene og på det nu nedrevne slot. Rækken af interessante personer i Skanderborg-området er lang. Renæssancedronningen Sofie af Mecklenburg, der ofte opholdt sig på Skanderborg Slot, indleder bogen. Men ellers er der gode historier om bl.a. personer, der deltog i oldtidens offerhandlinger, manden, der blev mindet på en runesten, entreprenørens kone, byens snurrige apoteker, adelsbørnene, der kom på kloster, kammerjunkeren, der gav navn til en æblesort, og kongen, hvis navn knyttes til et træ i skoven.

De 25 historier er skrevet ud fra arkæologiske fund, bevarede bygninger, genstande, billedmateriale og skriftlige kilder. Det er ikke blot Skanderborg-historie, men en bog, der henvender sig til alle, der holder af en god historie – og sætter pris på en solid og flot bog: Stramme tekster, layout i topklasse og et væld af skønne illustrationer. Lad os endelig få en ”DENGANG 2”.

Hverdagsliv i palæet og på herregården

I disse spalter anmeldtes i 2008 det over-dådige værk om Horsens-storkøbmanden og ”godssamlere” Gehrtd de Lichtenberg. Værkets forfatter, museumsinspektør Annette Hoff, har nu fulgt op med et ligeledes pragtfuldt værk om hverdagslivet på familiens besiddelser i 1700-tal-

lets sidste tre årtier. Modsat Gehrtd de Lichtenberg-bogen, hvor Hoff i mangel af andre kilder måtte gennemgå en lang række offentlige arkiver for at finde materiale, er situationen en ganske anden i den nye bog. Svigerdatteren, Karen Rosenkrantz de Lichtenberg, førte nemlig år efter år daglige regnskabsnotater, og de giver et fremragende indblik i dagliglivet på herregården Bidstrup ved Langå og i bypalæet på Søndergade i Horsens, hvor hun årligt tilbragte flere måneder hos svigerfamilien.

Med bogen ”*Karen Rosenkrantz de Lichtenbergs dagbøger og regnskaber. Hverdagsliv 1771-1796 på herregården Bidstrup og i Horsens*” (udg. af Horsens Museum og Landbohistorisk Selskab, 448 s., 2009) får læserne mulighed for at komme helt tæt på herregårdsfruen. Det gælder bogstaveligt talt, idet over halvdelen af bogen er afskrifter af regnskaber og dagbøger. Det er ganske givet de færreste læsere, der fordyber sig i disse kilder, som dog hermed er blevet let tilgængelige for særligt interesserede. Og den almene læser er ikke ladt i stikken. I de indledende kapitler på samlet 150 sider ud-drager Annette Hoff på baggrund af især regnskaberne en række karakteristika ved fruens liv. Kapitlerne er veldisponerede og handler f.eks. om indkøbene til spisekammeret og vinkælderen, borddækningen og måltiderne, beklædningen og den daglige hygiejne. Selskabelighed og fornøjelser får naturligvis også sin plads, og hertil kommer beskrivelser af fruens omsorg for fæstebønder samt ”fattige, blinde, gamle og dumme”.

Bogen om hverdagen på især Bidstrup ved Langår rummer i kraft af herregårdsfruens store berøringsflade blandt høj og lav et rigt personallistorisk stof fra store dele af Østjylland. Slægtsforskere har derfor stor glæde af det udførlige navneregister.

Hoffs bog demonstrerer med al tydelighed, hvilke indsigter et sådant regnskabsmateriale kan give. Saltede sild, friske krebs, sukkertoppe og konfektrosiner er indført i regnskabsbøgerne side om side med hårnåle, parykpudder og snøreliv.

Bogen rummer gode registre, herunder et personregister med flere hundrede navne, der gør den velegnet for slægtsforskere. Bortset fra folk med aner blandt fæstere og tyende under Bidstrup, der ikke er medtaget. Herregårdsfruen købte nemlig flittigt ind hos skræddere, vævere, sy-piger og strikkekoner i omegnen, og hun havde ofte bud til købmænd i de østjyske købstæder.

De indledende kapitler er desuden forsynet med flotte fotografier af Kirsten Nijkamp. Alt i alt er det dermed ikke blot en grundig bog, men også en smuk bog.

Herregårdsjagten før 1920

I Østjylland er der ikke alene mange herregårde; Frijsenborg ved Hammel er Danmarks største jordbesiddelse. Og netop herskabslivet og herregårdsjagterne på Frijsenborg er særdeles udførligt behandlet i bogen *"Herregårdsjagt i Danmark"* (Gads Forlag, 2009, 454 s.), som er forfattet af Jesper Laursen fra Moesgård Museum. Det skyldes bl.a., at Laursen har haft adgang til godsarkivet på Frijsenborg, hvor han ifølge forordet har opholdt sig i månedsvis. Dette overdådige pragtværk henvender sig altså ikke blot til jægere og jagthistorisk interesserede, men lige så meget til folk med særlig interesse for Frijsenborgs og Hammelegns historie. Der er også godbidder til andre lokalhistorisk interesserede i Østjylland, f.eks. om fasaneriet på Brattingsborg på Samsø. I kraft af vore mange herregårde er det kort sagt et storværk, som med dets kulturhistoriske dimensioner, f.eks. omtaler af skytter og krybskytter, fortjener stor opmærksomhed.

På Frijsenborg havde man allerede i 1800-tallets begyndelse ansatte jægere. Herregårdsjagten var ikke blot til herskabets fornøjelse, men skaffede kød til køkkenet. I midten af 1800-tallet blev der årligt nedlagt omkring 600 stykker vildt. I årtierne omkring århundredeskiftet var Frijsenborg under Mogens

Frijs (1849-1923) førende i Danmark i alt vedrørende vildtopdræt og jagt. Det ses tydeligt, at jagten havde stor betydning i grevskabets samlede regnskab –, for at belyse det ser Laursen bl.a. også på skovbruget. Bogen kommer således omkring mange emner i relation til herregårdsdrift og -kultur.

Illustrationerne er overdådige med masser af hidtil ukendte fotos, der bl.a. er gravet frem i godsarkiverne. Nævnes må det også, at de ledsagende tekster ikke blot rummer kortfattede data, men dybde og analyse – undertiden med et glimt i øjet. Ved et foto af den jagtvivrige Fritze Frijs med sit bytte står der bl.a.: ”En efterårsdag i 1907 nedlagde Fritze Frijs, som poserer med smækker talje, denne særdeles potente kronhjort”. Forsiden prydes af et udsnit af Otto Baches maleri ”Slutningen af Parforcejagten paa Frijsenborg 1883”, der hænger på herregården.

”Herregårdsjagt i Danmark” anbefales på det varmeste.

Chokoladekirken i Risskov

I anledning af Risskov Kirkes 75 års jubilæum har det lokale menighedsråd udsendt bogen ”Risskov Kirke – en mosaik i tid og rum” (141 sider, 2009. Red. Lars Mandrup, Rie Vestergaard, Erik Haumann og Bent Kjeldsen). Den består af 23 mindre artikler af 16 forskellige forfattere. Overordnet set er en sådan broget buket af erindringer, historiske nedslag, kunstbeskrivelser, kirkelige betragtninger m.m. vist mest – som et udvidet kirkeblad – tiltænkt sognets mange aktive

kirkegængere. Når bogen omtales her, skyldes det kirkens særprægede historie.

Oprindeligt var kirken nemlig bygget som herskabsvilla for den århusianske chokoladefabrikant Frits Clausen, ”Elvirasminde” i Klostergade. Villaen blev tegnet af arkitekten W. Puck og blev i 1922 opført i en stor anlagt park med en pragtfuld udsigt over Århusbugten. Af betydning blev det, at centrum i villaen var en kæmpe stor hall, der i stueetagen fortsattes i en spisestue og mundede ud i en vinterhave i et ovalt tårnparti. Den lignede en bygning, der godt kunne ombygges til en kirke. Og sådan blev det. Chokolade-Clausen døde i 1927, og efter enkens død i 1933 skænkede arvingerne hele molevitten til en kirkekomité, der var stiftet få år forinden. Komitéen arbejdede for opførelse af en kirke til de mange nye tilflyttere på Krattet og på Vejlby Fed, der ellers måtte helt ind til Vejlby eller til Århus, når de skulle i kirke. Hall og spisestue kom sammen med værelser ovenpå til at udgøre kirkeskibet, og der blev bygget våbenhus m.m. I 1968 blev kirken udvidet med det nuværende kor, og i 1999 skete der en omfattende reovering, der fjernede det gamle villapræg.

Den spændende bygningshistorie foldest ikke helt ud i bogen. Arkitekt Lars Borgen, Risskov, har ifølge bogen (s.33) skrevet et skrift om bygningens oprindelige historie på 35 sider, hvorfra der bringes nogle illustrationer. Skriftet ses ikke publiceret og kunne måske rummes i nærværende årbog.

Langenæs

De fleste forbinder stednavnet Langenæs i Århus med det moderne boligkvarter, højhusene, der under denne betegnelse skød frem fra slutningen af 1950'erne og indtil begyndelsen af 1970'erne. Præst, forfatter og foredragsholder Niels Kjær har forsket i stednavnets historie. I det lille skrift *"Fra køkkenmøddinger til højhuse. Bidrag til en beskrivelse af Langenæs-områdets historie"* (Eget forlag. 32 s., 2010) gennemgår han en række arkæologiske og skriftlige kilder.

Kjær argumenterer for, at området har været beboet i både stenalderen og bronzealderen, lige som han antager, at navnet Langenæs stammer fra vikingetiden. Stednavneforskningen tyder på, at navnet kort og godt betyder "det lange næs", hvilket dækkede over nogle stejle skrænter, der er forsvundet med banegårdsterrænet, men som oprindeligt dækkede over "et botanisk righoldigt Krat, en hel Urskovsrest", som det blev formuleret i den gamle byhistorie, *"Århus gennem Tiderne"*.

Der er næppe tvivl om, at Niels Kjær med sin forskning har nogle gode pointer; under alle omstændigheder er det sikkert, at navnet Langenæs ikke opstod i 1950'erne ud af den blå luft. Det er i øvrigt interessant, at Kjær's lille skrift er "den første samlede fremstilling af Langenæs-områdets historie". Årene efter 1950 fylder kun få sider i Kjær's skrift, og det kunne være spændende med et mere omfattende bogprojekt for bydelen.

Stiftelsen Horsens Hospital

Den 8. maj 2010 havde Stiftelsen Horsens

Den årlige Middelalderfestival i Horsens indledes med et optog, der passerer Horsens Hospitals fredede bygninger i Hospitalsgade. Foto af Helge Torm 2009, gengivet fra bogens bagside.

Hospital 450 års jubilæum, hvilket bl.a. blev markeret med udgivelsen af en jubilæumsbog. I betragtning af, at hospitalets historie senest er beskrevet i en byhistorie fra 1879 suppleret med en forstanderoversigt og en kalejdoskopisk kildesamling i nærværende årbog i henholdsvis 1959 og 1968, må bogen *"Stiftelsen Horsens Hospital 1560-2010"* (udg. af Horsens Hospital, 176 s.) absolut hilses velkommen.

Arbejdet har været lagt i de bedste hænder. På baggrund af grundige kildestudier i bevarede arkivalier, primært

i Landsarkivet for Nørrejylland, giver historikeren Helge Torm i 14 kapitler en solid oversigt over hospitalets lange historie. Næsten 400 noter vidner om arbejdets omfang og videnskabelige karakter. Alligevel er det blevet en letlæst og velskrevet fremstilling, der ikke blot fortjener at blive læst af hospitalets nuværende og kommende beboere, men af alle med interesse for dansk socialhistorie, herunder især ældreforsorg.

Ordet "hospital" skal naturligvis ikke forstås i dets nuværende betydning. Da de katolske klostre blev nedlagt efter reformationen, opstod der nye behov i forhold til samfundets svageste. Christian 3. og Frederik 2. oprettede derfor en række såkaldt almindelige hospitaler. Af disse findes i Århus Stift endnu Vor Frue Kloster i Århus (fra 1541), Randers Kloster (fra 1558) og så altså Horsens Hospital (fra 1560). Efter Frederik 2.s gavebrev skulle hospitalet i Horsens huse "fattige, syge og saare Mennesker, som for Deres Sygdoms og Skrøbeligheds Skyld, ikke kunde gaae og bede deres Brød". Det siger sig selv, at hospitalet gennem de 450 år har været præget af og har tilpasset sig de skiftende tider frem til i dag, hvor hospitalet rummer 19 seniorlejligheder i de historiske bygninger i Hospitalsgade i Horsens. Det er denne udvikling, der bl.a. har resulteret i flere ændringer i fundatsen, som det lykkes Helge Torm at fremstille på forbillig vis. Det må her fremhæves, at der er et fint fokus på forholdet til den offentlige socialforsorg og dennes udvikling i det 20. århundrede.

Årbøger fra Hovedgård og Favrskov

Omtalen af årbøger må starte med et par "nye bekendtskaber", nemlig årbøger fra Hovedgård og Favrskov, der begge kun har få år bag sig. Ikke desto mindre må der kippes med flaget og bydes varmt velkomne til begge i det østjyske historielandskab. Den folkelige opbakning til lokalhistorien er uhyre vigtigt, så det er glædeligt med nye initiativer, der synes realiseret støt og roligt.

I årbogen 2008 omtales bogen "*Hovedgård – pionérby med traditioner*" (2007), der var resultatet af arbejdet i en lokal studiekreds. Interessen for bogen førte i lokalområdet til ønsket om en forening, der kunne fortsætte med at udgive bøger om Hovedgård og omegns historie, og i begyndelsen af 2008 stiftede man *Foreningen til udgivelse af Hovedgårdbogen*. Og nu har den nye forening så publiceret den anden udgave af Hovedgårdbogen. "*Hovedgård – stationsby med vokseværk*" (red. Else Vang Jessen. 2009, 129 s.) er en flot årbog med hele 19 artikler, hvortil kommer en række mindre anekdoter. Alle artiklerne er kortfattede – op til tolv sider – men en del stikker dybt ved grundig research (henvisninger som "Egnsarkivet i Gedved" siger dog ikke meget).

Den første bog blev indledt med en lille artikel om den gamle Hoved Kro, der formentlig går tilbage til 1570'erne, men som man først har sikker viden om fra 1678, hvor der blev begået et dobbeltmord i nærheden af kroen. Dette mord bliver nu beskrevet i den nye bogs første artikel. To bissekræmmers kramkiste fri-

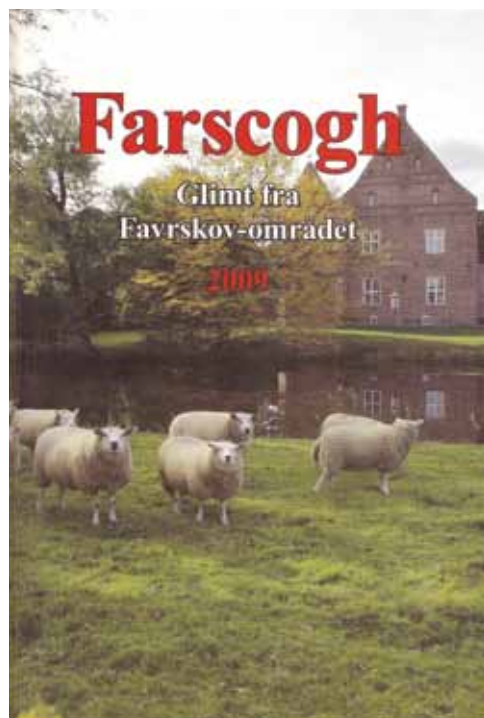
stede morderne, men det fik de ikke meget ud af, altså ud over dødsdomme. I bogens sidste historie er vi fremme ved en moderne tyv, som en oktobernat i 1988 bombesprængte bankens døgnboks, der dog var tom. Imellem de to historier kommer vi omkring langt mere fredelige historier, f.eks. er der flere artikler om teglværket (hvor bestyreren i 1922 dog omkom ved en ulykke, historier om gårde, udstykninger, udvandrere, vildtbaner (jagtmarker), Brugsen, sadelmageren og meget andet. I den nyere ende beskrives fabrikanten og jordspekulanten G.A.L. Thorsens tvivlsomme byggerier i 1985-86 gennem Tjenestemændenes Andelsboligforening og beboernes efterfølgende mange kampe mod bygherren. Det er alt i alt en flot årbog, der nu bliver lavet i Hovedgård.

"Farscogh. Glimt fra Favrskov-område 2009" (red. Jørgen Kjær og Hans Henrik Laugesen. Udg. af Forlaget Motorploven. 160 sider) er tredje udgave af årbogen for den nye Favrskov Kommune. Jeg omtalte også første bind af denne ret udførligt her i vores årbog 2008, og det er glædeligt at se, at den gedigne årbog har vist sig levedygtig. Årbogen har efterhånden fået sig nogle "faste" skribenter, men nye forfattere søges til stadighed. Bogen er også et resultat af et frugtbart samarbejde med de fem lokalhistoriske arkiver i kommunen: Hadsten, Hvorslev, Hinnerup, Haurum/Sall og Hammel/Favrskov, der præsenterer sig bagest i bogen.

"Farscogh" indeholder 18 artikler, der emnemæssigt kommer vidt omkring, og er meget forskellige i omfang. Den læng-

ste artikel (26 s.) er skrevet af historiker og journalist Peter Bondesen, og handler om herregården Ulstrup. De tre næstlængste artikler på hver en snes sider handler om hhv. brandværnene i de tre kommuner: Hadsten, Hammel og Hinnerup, før kommunalreformen (af beredskabschef Steen Eilenberg), den gamle Viborg-landevej mellem Århus og Kongensbro (af Søren Rasmussen, fhv. lektor ved Geografisk Institut, Aarhus Universitet), og om landsbyen Vinterslev, der nu er opslugt af den nordlige del af Hadsten, hvorfor Vinterslev som stednavn derfor nu er ved at forsvinde (af Jørgen Kjær).

Flere af disse lange artikler bygger på

grundige kildestudier og bidrager til at løfte årbogen op på et videnskabeligt niveau. Men der er også plads til kortere og lettere artikler. De handler bl.a. om den nedrevne Jernit Kirke, Thorsø Vandværk, en gammel blodbøg i Lerbjerg, radio i Hadsten, jul på landet i 1940'erne, den første bilist i Hadsten – og frøken Marie Gødesen fra Randers. Sidstnævnte er en sælsom historie om en stor samling postkort, billeder og breve sendt i årene 1903-1915 til frøken Gødesen (eller Gjødesen). Samlingen blev fundet i et antikvariat i Mind Springs i Virginia og udbudt på Ebay, men er nu tilbage i Østjylland. Artiklens forfatter, Kurt Villy Svendsen, Hadsten, søger hjælp til at opklare historien om Marie Gødesen og om, hvordan brevene havnede i USA.

Årbøger fra Viby og Grenå

Der er heldigvis også nogle "gamle kendinge" blandt årbøgerne. Det gælder i år Viby og Grenå.

Viby lokalhistoriske Forening markerede i foråret 2009 sit 10 års jubilæum med en flot jubilæumsbog. Alligevel har foreningen også udsendt den sædvanlige årbog, om end i en lidt slankere udgave end sædvanlig. "*Vibybogen 2009*" (red. Tove Glud Rasmussen, Ole Linå Jørgensen og Harry Bjørnbak. 64 sider) rummer denne gang fem artikler og som tidligere med fokus på erindringer, herunder om sognerådsformand Gunnar Clausen og om hverdagen som enlig mor i Kongsvang i begyndelsen af 1900-tallet. Arkivleder Klavs Klercke Rasmussen har desuden

skrevet en lille fin artikel om vejnettets udvikling i Vibyområdet – i et langt historisk perspektiv.

Den mest interessante artikel skyldes dog en forespørgsel fra Canada. Et canadisk filmselskab producerer udsendelser, hvor de hjælper med at opspore forsvundne slægtninge. Og en canadier af tysk afstemning søgte oplysninger om sin mormor, der sammen med andre familiemedlemmer var kommet til Århus som tyske flygtninge. De blev bl.a. indkvarteret på Rosenvangsskolen. I årbogen er derfor optrykt daværende overlærer Regnar Pedersens beretning om den tyske beslaglæggelse af skolen, hvortil kommer en beskrivelse af barnebarnets og det canadiske filmholds besøg i Viby i juli 2010. Gæsterne måtte også besøge flygtningekirkegården på Vestre Kirkegård, for mormoderen viste sig at være død i marts 1943.

"*Grenaa og Omegn – før og nu 2009*" (udg. af Grenaa Egnsarkiv, red. af Trine Grejsen. 92 s.) er 33. bind af den gode årbog. Som sædvanlig indledes med "Set og sket", der er korte omtaler af vigtige begivenheder i den gamle Grenaa Kommune – vedrørende politik og kommunal administration er hele Norddjurs Kommune dog omfattet.

Igen i år spænder årbogen emnemæssigt bredt. Arkæologer fra Djurslands Museum giver en foreløbig rapport over fundet af et fiskegærde ved stenalderbopladsen Kirial Bro, men ellers er der fokus på nyere emner. Museumschefen Brita Mosdal laver i en lille artikel om

Præsten i Vejlbj, Søren Quist, der blev henrettet i 1626, et fint lille opgør med Steen Steensen Blichers berømte novelle, hvor der er ændret i både tid, personkreds og hændelsesforløb. Historien om den berusede præst, der afslørede hustruen i seng med karlen, som han slog ihjel, faldt ikke i Blichers og samtidens smag.

I anledning af 100-året for kvinders valgret og valgbarhed ved kommunalvalg har arkivleder Trine Grejsen skrevet en god og vedkommende artikel om kvinder i Grenaa Byråd. Ved kommunalvalget 1909 lykkedes det ikke for Kvindevalgretslisten at blive repræsenteret, men blot fire år senere blev toldforvalterens kone indvalgt i Byrådet. Trine Grejsen skildrer herefter den følgende udvikling med de i alt 27 kvinder, der kom til at sidde i Grenaa Byråd.

De øvrige artikler handler bl.a. om virksomhedshistorie (GASA Grenaa og Aalsrode Tømrerfirma), om en udvandrer, der i Amerika fik succes som komponist og danselærer, og om kunstneren Gerda Wegener, der angiveligt er den eneste kendte person, som er født i Hammelev sogn. Hun fik bl.a. stor succes i 1920'ernes Paris.

Alle artikler er meget flot illustrerede med mange interessante fotos, malerier m.m.

Udgiverværkstedet i Grenå har i øvrigt fortsat det gode arbejde. I 2009 er udsendt "*Mine erindringer*" (63 s.), der er skrevet af Søren Skiffard. Den nu 89-årige forfatter har bl.a. gennem 27 år arbejdet som chauffør og abonnements sælger for Dagbladet

Djursland og giver – som det formuleres i bagsideteksten – os "et spændende og velfortalt indblik i et helt almindeligt og alligevel ualmindeligt liv i Grenaa".

Danmarks smukkeste jernbane

Jernbaneentusiaster er der mange af her til lands. Sidste år anmeldtes i disse spalter en bog om "Oddegrisen" og dens tur gennem landskabet. Nu er turen så kommet til strækningen Horsens-Bryrup-Silkeborg. Det er jernbanehistorikeren Vigand Rasmussen fra Vejle, der tager os med på den nedlagte jernbanestrækning, der på grund af de naturskønne egne, som togene kørte igennem, er blevet kaldt Danmarks smukkeste jernbane. Det er over 40 år siden, at det sidste tog kørte, men minderne består. Det skyldes ikke mindst, at man fra Vrads Station gennem tiden har kunnet køre med damplokomotiv på en del af strækningen, nemlig med veteranbanen Bryrup-Vrads.

Bogen "*Danmarks smukkeste jernbane. Bryrup-banen 1899-1968*" (udg. af Forlaget Bane Bøger 2010. 156 s.) er resultatet af forfatterens mangeårige beskæftigelse med jernbanens historie. Det ses både af de omfattende arkivstudier, der ligger bag, og af de mange illustrationer. I kraft af bogens kvadratiske format er der gengivet knap 400 fotos, kort, tegninger, køreplaner, billetter m.m., et imponerende antal, der må være samlet gennem mange år af forfatteren, der i forordet da også beskriver sig selv som "fuldblods jernbaneentusiast".

Bryrup-banen blev bygget 1897-99 som en smalsporet bane mellem Horsens

og Bryrup, og i 1929 blev banen forlænget til Silkeborg og samtidig udvidet til en normalsporet bane. I bogen skildres såvel forhistorien for etableringen som for udvidelsen særdeles grundigt. I begge tilfælde var der tale om meget nid og nag, ja, i det hele taget kom Bryrup-banen nærmest stedse til at føre en eksistenskamp. Det handlede mest om banens dårlige økonomi. I den første snes år kørte banen med mindre overskud, men gennem 1930'erne og i den sidste snes år var der årligt et stadig voksende underskud. Det gav modstand blandt sognerådsmedlemmer, som mestendels tænkte med en lukket tegnebog. Og da sognerådsformanden i Them i begyndelsen af 1960'erne lukkede kassen, var det begyndelsen til banens endeligt. Passagertallet lå i de sidste år på mellem 500.000 og 700.000, mens godsbefordringen var stærkt faldende. Bryrup-banen led dermed samme skæbne som utallige andre mindre privatbaner. Et særligt karakteristika ved Bryrup-banen var dog den turistmæssige anvendelse. Tusinder af lystrejsende har anvendt banen gennem de skønne egne, og det er naturligvis også baggrunden for, at en strækning er bevaret som veteranbane.

Foruden jernbaneinteresserede har bogen også stor lokalhistorisk relevans. Over et halvhundrede sider beskrives de enkelte stationer m.m.

Vester Kejlstrup Mark

I det nordlige Silkeborg blev der i 1936 oprettet en husmandskoloni. Det skete ved, at den gamle herregård Vester Kejlstrup

blev udstykket til 16 statshusmandsbrug. De fik dog kun en ret kort levetid, ca. 33 år. Fra slutningen af 1960'erne blev de opslugt af byen Silkeborg, og arealerne blev udlagt til parcelhus- og industrikvarterer. Lokalhistorikeren Vagn Lihn Kristensen har forsket i husmandskolonien historie, og det er der nu kommet en fin lille bog ud af. I *"Livet på Vester Kejlstrup Mark"* (udg. af Balle Sogns Lokalhistoriske Forening. 2009, 191 s.) gives indledningsvis en lille introduktion til herregårdens historie (den er nu nedrevet), og så følger i bogens første del historien om husmandssamfundet Vester Kejlstrup Mark. Vi følger årets gang, det slidsomme liv, vanskelighederne under krigen, skole- og åndslivet samt meget andet. Der sluttes naturligvis med indlemmelsen i Silkeborg by. Bogens anden del på et halvt hundrede sider er beskrivelser af de enkelte husmandsbrug, bl.a. ejerne, bygningerne og besætningerne.

Det er et fint lokalhistorisk arbejde, der udmærker sig ved for sam- og eftertid at berette om, at hele området tidligere har haft en helt anden historie. Informationerne om de enkelte husmandsbrug synes måske umiddelbart kun at kunne have snæver lokal- eller slægtshistorisk interesse, men det er ikke helt tilfældet. Som omtalt i disse spalter i de senere år (bl.a. fra Galten og Grenaa) er der netop i den lokalhistoriske litteratur i disse år et vist fokus på husmandsstederne, herunder deres udvikling. Det er overordentligt værdifuldt med sådanne lokalhistoriske bidrag, for på et tidspunkt bliver det nødvendigt med

en opfølger til landbohistorikeren Fridlev Skrubbeltrangs klassiske tobindsværk om *"Den danske husmand"*, der udkom 1952-54, og så er netop sådanne lokale studier alfa og omega.

Weinreichs Århus – igen, igen, igen

Store dele af Århus-journalisten Mogens Weinreichs artikelserie "Kend din by", der blev bragt i avisen JP Århus i årene 1999-2004, er tidligere blevet udgivet af Østjysk Hjemstavnsforening i bogform. Det skete med første bind i 2005 og andet bind i 2007. Nu er så udsendt tredje bind. Med *"Kend din by III – kendte og mindre kendte sider af Århus før og nu"* (2009. 267 s.) må vi vist være ved vejs ende. Hele Weinreichs "Kend din by"-artikelserie fyldte lidt over 200 artikler, og med 117 historier i de første bind og 54 i dette er vi nu oppe på 171 historier om de århusianske gader, stræder, pladser og parker. Som i de tidligere bind er artiklerne ikke blevet omredigerede, og dermed har udviklingen mange steder overhalet situationen, da de oprindelige artikler blev skrevet. Naturligvis er de historiske fakta ikke forandret, men tidsbil-

lederne, som Weinreichs historier jo også er, er efterhånden ved at være lidt falmede. Derfor må det vist her være på sin plads at takke Weinreich varmt for de mange gode, velskrevne og ofte også ganske underholdende historier. Og samtidig takke Østjysk Hjemstavnsforening for at have påtaget sig arbejdet med udgivelse af de mange artikler i bogform.

Rettelse: SF i Århus

Sidste år fik jeg bogen *"SF Århus 1959-2009"* kort før deadline, hvorfor der desværre fulgte en alt for hurtig læsning og omtale. I farten misforstod jeg derfor forholdet om finansiel støtte fra DDR til partilokaler i Mejlgade. Aage Frandsens tekst er ellers ganske klar: Efter Murens fald kom det frem, at DDR havde finansieret DKPs større lokaler i Mejlgade. Der var altså ikke tale om støtte fra DDR til SFs lokaler, sådan som jeg fik skrevet. Jeg beklager fejlen.

PS: Bøger, der ønskes omtalt i kommende oversigter, bedes indsendt til redaktionen. Red.